

to use sign-symbolic visibility. This system includes: motivational, cognitive, activity and personal criteria. The article describes the content and defines the indicators of the above criteria.

Key words: *professional education teacher, sign and symbol visual aids, readiness, indicators, criteria.*

Стаття надійшла до редколегії 24.05.2018 р.

УДК 378.1

Катерина П'явка, Ірина Кузава

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки (Луцьк)

ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК КРЕАТИВНОСТІ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

У статті розглядається проблема розвитку креативності особистості та теоретично обґрунтовуються умови, які сприяють формуванню творчих здібностей та креативності.

Ключові слова: *креативність, творчі здібності, обдарованість, творчість, навчально-виховний процес, творча діяльність, студент.*

Постановка проблеми. Глобальні зміни соціально-економічного устрою нашого суспільства відбилися у системі освіти, зокрема вищої. Розвиток ринкових відносин і виникнення ринку праці спричинили відмову вищих навчальних закладів від практики обов'язкового працевлаштування. З одного боку, найталановитіші з них молоді спеціалісти і професіонали одержали можливість вибору місця роботи відповідно до їх професійного запиту. З іншого, – це призвело до зростання безробіття серед молоді, оскільки працевлаштування за спеціальністю сьогодні стало складним, таким, що потребує значних витрат часу, а інколи супроводжується розчаруванням, невпевненістю не тільки у своїх силах, а й у професійному і соціальному статусі.

Вища освіта має давати системні знання про професійну сферу діяльності, її специфіку та технологію, формувати особистісні якості фахівця як активного учасника й організатора цієї діяльності. Системність підготовки фахівця зумовлюється всім контекстом навчання, коли кожна дисципліна розглядається як засіб формування його фахової компетентності та професійних якостей – основ фахової діяльності.

Нині практичне розв'язання проблеми формування креативності студентів у вищій школі стикається з серйозними труднощами, до яких насамперед відносимо неповне пояснення особливостей розвитку і виховання творчої особистості та недостатню вивченість питання формування творчих здібностей майбутніх фахівців.

Мета статті: з'ясувати особливості формування та розвитку креативності студентів у процесі фахової підготовки у вищих навчальних закладах.

Завдання: визначити психолого-педагогічні умови, які сприяють формуванню креативності студентів та творчій діяльності в різних сферах життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Першими до розробки проблем креативності взяли американські психологи Дж. Гілфорд, П. Торренс, Дж. Рензулі, Р. Стернберг, Ф. Баррон. У вітчизняній психології вагомий внесок в дослідження даної проблеми було зроблено завдяки працям О.М. Матюшкіна, Я.О. Пономарьова, Д.Б. Богоявленської, Є.П. Ільїна, В.М. Дружиніна, О.Л. Яковлевої, В.О. Моляко. Незважаючи на те, що вже проведена велика кількість досліджень в галузі психології креативності, проте й досі не вироблено цілісної концепції, не розв'язані питання про джерела й детермінанти творчості, взаємозв'язок особливостей особистості й творчості. Одне з центральних питань – питання про можливість навчання й розвитку креативності, тобто формування творчих вмінь, творчого мислення, творчого стилю діяльності, й досі залишається дискусійним.

Виклад основного матеріалу. Життя в динамічному, безперервно мінливому світі ставить сучасну людину не тільки перед необхідністю адаптуватися до нових умов життя але й творчо пізнавати навколишню дійсність, і звичайно ж, впевнено діяти в непередбачуваних ситуаціях. Для того щоб, людина змогла подолати труднощі, знаходити правильні шляхи вирішення проблем, та взагалі, бути успішною – вона повинна вміти активізувати свій потенціал, свою креативність. Креативність, як творча здібність виступає потужним фактором розвитку особистості, визначає її готовність до нестандартного мислення й поведінки. Творча обдарованість стає запорукою економічного процвітання й засобом національного престижу. Тому перед практичною освітою постає завдання виховання креативної особистості, здатної до творчої діяльності в різних сферах життя.

Розвиток творчих здібностей проходить як мінімум дві фази (за В. Дружиніним):

1) розвиток первинної “креативності” як загальної творчої здібності, неспеціалізованої по відношенню до певної галузі людської життєдіяльності. Сензитивний період цього етапу настає в 3-5 років. У цей час наслідування дорослого як креативного зразка, можливо, і є основою механізму формування творчих здібностей;

2) загальна “креативність” формується в період підліткового і юнацького віку (від 13 до 20 років). На основі загальної формується “спеціалізована” креативність: здатність до творчості, що пов’язана з певною сферою людської діяльності. На цьому етапі значну роль відіграє професійний зразок, підтримка родини, однолітків. Але головне, що юнак визначає для себе “ідеальний зразок” творця, якого він прагне наслідувати. Друга фаза закінчується тим, що індивід або затримується на фазі наслідування назавжди, або ж переходить до оригінальної творчості [1].

Для формування творчих здібностей необхідно забезпечити (за В. Дружиніним): відсутність регламентації предметної активності, точніше, відсутність зразка регламентованої поведінки; наявність позитивного зразка творчої поведінки; умови для наслідування творчої поведінки і блокування проявів агресивної чи деструктивної поведінки; соціальне підкріплення творчої поведінки; вплив через певний комплекс умов мікросередовища.

Середовище, в якому креативність могла б актуалізуватися, вирізняється високим ступенем невизначеності та потенційною багатоваріантністю (багатьма можливостями). Невизначеність стимулює пошук власних орієнтирів, а не прийняття готових; багатоваріантність забезпечує можливість їх знаходження. Крім того, таке середовище має містити зразки креативної поведінки та її результати [1, с.218-232].

Д. Ельконін, В. Давидов визнають, що успішна навчальна діяльність забезпечується постійною увагою до всіх її компонентів – мотивів, навчальних дій, дій самоконтролю й самооцінки. Проте А. Маркова звертає увагу на той факт, що “психологічні характеристики навчальної діяльності – її будова, вікові особливості тощо, недостатньо систематизовані, не описані самими психологами і не доведені до такого рівня, щоб бути покладеними в основу практичної роботи вищої школи. Водночас саме послідовне відпрацювання навчальної діяльності, яке систематично здійснюється викладачами на всіх етапах освіти, допоможе зробити принципово важливий крок до формування мотивів навчання і пізнавальних інтересів як внутрішньої характеристики самої навчальної діяльності” [2, с. 345-348]. Отже, цілеспрямована педагогічна діяльність з метою виявлення й розвитку креативності студентів має засновуватися на формуванні мотиваційної сфери, яка в цілому детермінує навчальну поведінку

Дослідження проблеми розвитку творчих здібностей потребує з’ясування понять творчість та креативність. В самому загальному вигляді креативність розуміється як загальна здібність до творчості.

Креативність – це здатність людини породжувати нестандартні ідеї, знаходити оригінальні рішення, відхилитися від традиційних схем мислення.

Так, К. Роджерс розуміє під креативністю здатність виявляти нові способи вирішення проблем і нові способи вираження.

Тейлор стверджує, що вже в 60-х роках ХХ ст. було дано 60 визначень креативності. Вони були розділені на шість типів:

- 1) гештальтські, що описують креативний процес як руйнування існуючого гештальта для побудови кращого;
- 2) інноваційні, орієнтовані на оцінку креативності по новизні кінцевого продукту;
- 3) естетичні, або експресивні, що роблять акцент на самовираженні митця;
- 4) психоаналітичні, або динамічні, що описують креативність в термінах взаємовідносин (Воно, Я і Понад-Я);
- 5) проблемні, які визначають креативність через ряд процесів вирішення задач, до цього типу належить і визначення Гілфордом креативності як дивергентного мислення;
- 6) визначення, які не потрапили ні в один з перерахованих вище типів, не конкретні. [10].

Більшість дослідників схильні розглядати творчість як процес, що має певну специфіку й призводить до створення нового, а креативність – як потенціал, внутрішній ресурс людини, творчу здібність. Невирішеним залишається питання про те, чи є креативність компонентом розумової та інших видів обдарованості, чи її варто розглядати як самостійний особливий вид обдарованості.

Г. Айзенк, спираючись на вагомій кореляції між IQ й тестами Дж. Гілфорда на дивергентне мислення, висловив думку, що креативність є компонентом загальної розумової обдарованості.

За твердженням О.М. Матюшкіна, обдарованість в цілому – це і є творча обдарованість. Проте Н.С. Лейтес не ототожнює ці поняття і вважає, що творчість означає, перш за все, особливий склад розуму, особливу якість розумових процесів. В.С. Юркевич на основі аналізу зарубіжних досліджень та особистої практичної роботи з обдарованими дітьми робить однозначний висновок: творча обдарованість та інтелектуальна обдарованість – це різні типи обдарованості, різні типи особистості [3; 81]. Таким чином, за вдалим порівнянням К.А. Торшиної, креативність у різних концепціях постає у вигляді частин головоломки, зібрати яку до кінця не вдалося ще нікому [2; 18].

Теоретичний аналіз проблеми дозволяє стверджувати про те, що творчий потенціал властивий кожній людині і дає можливість визначити шляхи його розвитку. Творчість – це звичайна природна функція мозку, що проявляється в діяльності за наявності спеціальних умов та можливостей до того чи іншого виду діяльності. Вона може виявлятися в будь-якій діяльності – науковій, викладацькій, спортивній, у побуті, музиці, кулінарії, тому розглядається не як якийсь особливий вид діяльності, а як специфічний стиль діяльності. Більше того, на думку низки дослідників, креативність – це не єдиний фактор, а сукупність різних здібностей, кожна з яких може бути представлена різною мірою у тієї чи іншої людини. Мова йде про те, що в одному виді діяльності людина може проявляти надзвичайні творчі можливості, а в іншому – виявитися зовсім нетворчою, що легко пояснити відсутністю здібностей до цієї діяльності.

Творчі здібності легше й частіше проявляються в тій діяльності, до якої дитини є певні схильності, інтерес. Визначити її та відповідно розвивати в ній креативність можна, залучаючи дитину змалку до різних видів діяльності, спонукаючи до самостійного мислення, до радості власних відкриттів, а далі – до постановки проблем, комбінації набутих знань.

У наш час більшість дослідників вимірюють чотири основні показники креативності за допомогою тесту П. Торренса: швидкість, гнучкість, оригінальність та розробленість. У ряді вітчизняних та зарубіжних досліджень відзначається, що між цими характеристиками наявні досить тісні зв'язки. Але привертає увагу той факт, що в дослідженні М.С. Єгорової жоден показник креативності не був стабільним на проміжку від 6 до 10 років. На думку автора, це свідчить про чутливість креативності до зовнішніх впливів (особливо навчання й виховання) [1; 181]. Таку тенденцію відзначають й інші автори та вказують на важливість розвитку креативності у дитячі роки.

Останнім часом у психології обдарованості все частіше йде мова про те, що основні показники креативності, введені Дж. Гілфордом та П. Торренсом, мають малі прогностичні можливості і, як правило, слабо передбачають творчі досягнення людини в буденній та професійній діяльності. З цього приводу Т.А. Баришева та Ю.А. Жигалов зазначають, що до креативності (швидкість, гнучкість, оригінальність, розробленість) доцільно було б ввести здібності до інтуїції, перетворення, прогнозування та асоціативності [1; 184].

Творчість, що розглядається як психічний процес, тісно пов'язана з іншими психічними процесами. За результатами ряду досліджень головним психічним процесом, що регулює творчу діяльність, сприйняття. Сенсорна сфера творчих людей характеризується низкою особливостей:

- неабиякою чутливістю до субсенсорних підказок;
- умінням бачити неточності, дефекти, незвичайні й унікальні властивості в самих об'єктах;
- особливим інтуїтивним баченням головного, значимого, що дозволяє сприймати "нові функціонуальні використання об'єктів";
- "комплексністю", "синтетичністю" сприйняття, що дозволяє вловити схожість між об'єктами там, де для іншого, "аналітичного" типу сприйняття, воно відсутнє.

Таким чином, сприйняття володіє усіма ознаками креативності і його можна віднести до творчих здібностей [1; 175]. У самому сприйнятті "готується" матеріал для майбутньої роботи мислення. Тому з метою розвитку творчих здібностей необхідно навчити дітей сприймати, бачити світ, орієнтувати їх на активне, мисляче сприйняття, котре допомагало б актуалізації отриманих знань для вирішення конкретних проблем.

Важливе значення у процесі творчої діяльності мають уява, фантазія, інтуїція, неусвідомлені компоненти розумової активності. Вони розглядаються як природна основа будь-якої творчої діяльності. Більш того, уява й фантазія розширюють знання та інтереси дітей, оскільки не обмежені ні майбутнім, ні минулим. Вони допомагають бачити і ставити проблеми. Варто відзначити ще одну інтегральну творчу здібність, яка ґрунтується на високій лабільності нервових процесів, уяві, гнучкості, пластичності, рухливості мислення – це здатність до імпровізації. Вона здійснюється без попередньої підготовки на основі миттєвої асоціації й виражається в оригінальному рішенні, підході, інтуїтивному виникненні ідеї.

До основних характеристик креативності відносять вигадку, дар передбачення, ініціативність, настирливість, високу самоорганізацію, працездатність, оригінальність. За даними досліджень, з оригінальністю поєднані такі характеристики особистості як домінантність, чутливість до емоцій, здатність до ідентифікації себе з іншими людьми та легкої зміни ролей [2; 4].

Особистість, яка володіє цими якостями, знаходить задоволення не тільки в досягненні мети, а, перш за все, в самому процесі творчості.

П. Торренс зазначає, що оскільки спадковість не є основним показником майбутніх творчих досягнень, тому основну увагу потрібно звертати на фактори зовнішнього середовища, що можуть чинити як позитивний, так і негативний вплив на розвиток здібностей [9; 111]. На його думку, для виявлення й розвитку творчих здібностей дитини важлива підтримка оточення і, в першу чергу, батьків та інших дорослих.

Сім'я здатна як розвинути, так і знищити творчий потенціал дитини ще в дошкільний період. Досліджуючи вплив родини на формування креативної особистості, психологи виділяють наступні параметри сімейного виховання: – гармонійність – негармонійність відносин між батьками та дітьми;

- творча – нетворча особистість батьків як взірць для ідентифікації;
- спільність або відсутність захоплень в інтелектуальній сфері;
- очікування батьків по відношенню до дитини [9; с. 101-105].

В дослідженнях Гетцельса й Джексона виявлено, що рівень матеріального становища сім'ї не відіграє особливої ролі в розвитку здібностей дитини. Більш суттєвий вплив чинить

професія батьків, їх соціальний статус й позиція по відношенню до дітей. В таких родинах заохочується інтелектуальна зацікавленість дитини, надається значна свобода у виборі інтересів, стимулюється інтелектуальна діяльність і створюються умови для прояву індивідуальних особливостей [2; 323]. Нерідко креативні діти настільки захоплюються своїми особливими інтересами, що поведінка їх стає ексцентричною. Незвичні вчинки й поведінку дітей батьки повинні сприймати як цікаві, багатообіцяючі і не показувати свою роздратованість, незадоволеність. Сприйняття й цінності такої дитини значно відрізняються від тих, що властиві їх одноліткам. Креативна дитина потребує розуміння й підтримки дорослих і родина повинна забезпечити їй психологічний захист, зміцнити саморозуміння й самосприйняття.

Важливе значення у процесі творчої діяльності мають уява, фантазія, інтуїція, неусвідомлені компоненти розумової активності. Вони розглядаються як природна основа будь-якої творчої діяльності.

Більш того, уява й фантазія розширюють знання та інтереси дітей, оскільки не обмежені ні майбутнім, ні минулим. Вони допомагають бачити і ставити проблеми. Варто відзначити ще одну інтегральну творчу здібність, яка ґрунтується на високій лабільності нервових процесів, уяві, гнучкості, пластичності, рухливості мислення – це здатність до імпровізації. Вона здійснюється без попередньої підготовки на основі миттєвої асоціації й виражається в оригінальному рішенні, підході, інтуїтивному виникненні ідеї.

До основних характеристик креативності відносять вигадку, передбачення, ініціативність, настирливість, високу самоорганізацію, працездатність, оригінальність. За даними досліджень, з оригінальністю поєднані такі характеристики особистості як домінантність, чутливість до емоцій, здатність до ідентифікації себе з іншими людьми та легкої зміни ролей [4; 4]. Особистість, яка володіє цими якостями, знаходить задоволення не тільки в досягненні мети, а, перш за все, в самому процесі творчості.

Важливу роль у переході навчальної творчості студентів у наукову творчість відіграють досвід виробничої практики, групове обговорення проблемних ситуацій, протиріч і труднощів виробництва з провідними спеціалістами певної галузі, написання статей і захист проектів, курсових робіт, дипломів; чітка й продумана система управління і самоуправління навчання студентів; поєднання індивідуальної і групової, навчальної і творчої діяльності; науково-дослідна робота педагога-керівника в певній галузі; атмосфера співтворчості, співробітництва, комфорту [1, с.209].

Створення творчої ситуації у навчально-виховному процесі розглядається як одна з найважливіших умов її спрямування на розвиток творчої особистості студента.

В. Андреев визначає ще принцип педагогічної оцінки та самооцінки творчих здібностей, креативності студентів, який передбачає: необхідність здійснення комплексного, системного і цілісного підходів у процесі педагогічного вивчення мотивації, інтелектуальних, організаційних, комунікативних та інших компонентів творчих здібностей студентів; педагогічну оцінку і самооцінку творчих здібностей студентів, які орієнтовані на вияв актуальних і потенційних рівнів розвитку найбільш вагомих компонентів творчих здібностей студентів; необхідність вивчення індивідуальних особливостей розвитку креативності студентів, внутрішніх протиріч і нерівномірність розвитку окремих компонентів як джерело їх подальшого розвитку; необхідність використання та поєднання якісних і кількісних, пролонгованих і експрес-методів (тестових методик) у процесі педагогічної оцінки і самооцінки креативності студентів [1, с.124].

Висновки. Таким чином, дослідження науковців дозволяють визначити такі педагогічні умови, які сприяють формуванню креативності у студентів: забезпечення позитивної мотивації студентів до навчальної чи навчально-творчої діяльності; введення й активне використання нових форм і методів, які стимулюють розвиток творчих здібностей та креативності особистості; творча атмосфера, здоровий мораль но-психологічний клімат у колективі; залучення студентів до активної комунікативно-ігрової діяльності. [10].

Джерела та література :

1. Дружинин В.М. Психология общих способностей / В.М. Дружинин. – М. – СПб. : Питер Ком., 1999. – 368 с
2. Ильин Е.П. Психология творчества, креативности, одаренности. – СПб.: Питер, 2009. – 448 с.
3. Психология одаренности детей и подростков / Под ред. Н.С. Лейтеса. – М.: Академия, 1996. – 416 с.
4. Туник Е. Диагностика творческого мышления: креативные тесты. – М.: Чистые пруды, 2006. – 32 с.
5. Андреев В. И. Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности / В. Андреев – Казань : Изд-во Казанского университета, 1988. – 228 с.
6. Сологуб А. Технологія креативного навчання // Управління освітою. – 2006. – 11(131) червень. – С. 4-5.
7. Федотова Т.В. Основні підходи до проблеми розвитку креативності особистості // Практична психологія та соціальна робота. – 2007. – №9. – С. 60-65.
8. Моляко В.О. Чи можна навчити творчості // Обдарована дитина. – 1998. – №2. – С. 3
9. Одаренные дети: Пер. с англ. / Общ. ред. Г.В. Бурменской, В.М. Слущкого. – М.: Прогресс, 1991. – 376 с.
10. Интернет ресурси:
<https://studopedia.org/13-85670.html>
http://pj.kherson.ua/file/2015/psychology_01/ukr/part_1/26.pdf
http://stud.com.ua/46952/psihologiya/kreativnist_tvorch_i_zdibnosti
<http://www.npu.edu.ua/ua/naukovi-zbirnyky>

Referens

1. Druzhynyn V.M. Psykholohyia obshchyykh sposobnostey / V.M. Druzhynyn. – М. – SPb. : Pyter Kom., 1999. – 368 s
2. Ylyn E.P. Psykholohyia tvorchestva, kreatyvnyty, odarennyty. – SPb.: Pyter, 2009. – 448 s.
3. Psykholohyia odarennyty detey y podrostkov / Pod red. N.S. Leitesa. – М.: Akademyia, 1996. – 416 s.
4. Tynyk E. Dyahnostyka tvorcheskoho myshleniya: kreatyvnyty testy. – М.: Chystyye prudy, 2006. – 32 s.
5. Andreev V. Y. Dyalektyka vospytanyia y samovospytanyia tvorcheskoy lychnosty / V. Andreev – Kazan : Yzd-vo Kazanskoho unyversyteta, 1988. – 228 s.
6. Solohub A. Tekhnolohiia kreatyvnoho navchannia // Upravlinnia osvitoiu. – 2006. – 11(131) cherven. – S. 4-5.
7. Fedotova T.V. Osnovni pidkhody do problemy rozvytku kreatyvnyty osobystosti // Praktychna psykholohiia ta sotsialna robota. – 2007. – №9. – S. 60-65.
8. Moliako V.O. Chy mozhna navchyty tvorchosti // Obdarovana dytyna. – 1998. – №2. – S. 3
9. Odarennyye dety: Per. s anhl. / Obshch. red. H.V. Burmenskoy, V.M. Slutskoho. – М.: Prohress, 1991. – 376 s.
10. Internet resursy:
<https://studopedia.org/13-85670.html>
http://pj.kherson.ua/file/2015/psychology_01/ukr/part_1/26.pdf
http://stud.com.ua/46952/psihologiya/kreativnist_tvorch_i_zdibnosti
<http://www.npu.edu.ua/ua/naukovi-zbirnyky>

Пьявка Екатерина, Кузава Ирина. ФОРМИРОВАНИЕ И РАЗВИТИЕ КРЕАТИВНОСТИ СТУДЕНТОВ В ПРОЦЕССЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ. В статье рассматривается проблема развития креативности личности и теоретически обосновываются условия, которые способствуют формированию творческих способностей и креативности.

Ключевые слова: креативность, творческие способности, одаренность, творчество, учебно-воспитательный процесс, творческая деятельность, студент.

Pyavka Katerina, Kuzava Irina. FORMATION AND DEVELOPMENT OF STUDENTS' CREATIVITY IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL TRAINING IN THE HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS. The article considers the problem of creativity development of a person and provides theoretical information about the conditions that contribute to the formation of creative abilities and creativity. The results of the theoretical analysis of the accumulated experience in psychology concerning studying creativity which indicates existence of creative potential in every child and the possibility of its development are presented in the article. The attention is drawn to the connection between creativity as a psychological process with other psychological processes. The special role of perception in the creative process is emphasized in the article as well as necessity of its development in childhood. The materials of research on problems of development of creativity are considered in the article.

The article indicates the connection between creativity and such personal qualities as invention, originality, initiative, perseverance and working capacity. The factors of the environment that can have a positive and negative impact on the development of creativity are analyzed. The conditions which contribute to the formation of creativity of the individual are defined.

Key words: creativity, creative abilities, giftedness, creative work, educational process, creative activity, student.

Стаття надійшла до редколегії 08.06.2018 р.